

ЛЕЖЕПЬОКОВА

Вікторія Геннадіївна
vikale@inbox.ru

УДК 334.012.6

СЕКТОР МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ:
НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТА ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИSMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS IN UKRAINE: TRENDS AND
PRIORITIES OF STATE SUPPORTк.е.н., доцент, Київський
національний торговельно-
економічний університет

Обґрунтовано ключову роль малого та середнього підприємництва в забезпеченні економічного та соціального розвитку держави. Систематизовано ключові аспекти діяльності підприємств малого та середнього бізнесу. На основі статистичних даних встановлено ключові проблеми розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Визначено ключові напрями та заходи щодо державної підтримки функціонування вітчизняного сектору малого та середнього бізнесу.

Обоснованно ключевую роль малого и среднего предпринимательства в обеспечении экономического и социального развития государства. Систематизированы ключевые аспекты деятельности предприятий малого и среднего бизнеса. На основе статистических данных установлены ключевые проблемы развития малого и среднего предпринимательства в Украине. Определены ключевые направления и мероприятия государственной поддержки функционирования национального сектора малого и среднего бизнеса.

The key role of small and medium-sized enterprises to ensure of economic and social development of the state is grounded. The key aspects of small and medium-sized businesses are systematized. On the basis of statistical data set key problems of development of small and medium-sized business in Ukraine are established. The key trends and measures to state support of functioning of public sector of small and medium-sized businesses are defined.

Ключові слова: малі та середні підприємства, мікропідприємства, пріоритети державної підтримки

Ключевые слова: малые и средние предприятия, микропредприятия, приоритеты государственной поддержки

Keywords: small and medium-sized enterprises, micro-enterprises, priorities of state support

ВСТУП

Сприяння розвитку малого і середнього підприємництва залишається одним із пріоритетних напрямів загальнодержавної та регіональної економічної політики України протягом усього періоду становлення її економічної незалежності. Ефективне функціонування сфери підприємництва формує конкурентне середовище для суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності, що забезпечує зростання зацікавленості іноземних і вітчизняних інвесторів. Одночасно, успішна діяльність суб'єктів малого і середнього підприємництва сприяє вирішенню ряду важливих завдань у забезпеченні державного розвитку, зокрема – поповненню бюджетів різних рівнів, насиченню споживчого ринку товарами та послугами, зниженню рівня безробіття за рахунок створення нових робочих місць. Для України питання побудови ефективного сектору малого і середнього підприємництва актуалізуються в умовах посилення процесів євроінтеграції, що підтверджується принципом

«Think Small First», який є основним положенням Акту про малий бізнес в Європі.

Комплексному теоретико-практичному дослідженню питань становлення, функціонування і розвитку сфери малого і середнього підприємництва присвятили свої праці вітчизняні вчені – О. Амоша, В. Геєць, В. Бондаренко, З. Варналій, В. Василенко, З. Герасимчук, М. Долішній, В. Збарський, В. Кредісов, Е. Кужель, М. Малік, В. Удовиченко, В. Худолій, Л. Чернюк, М. Чумаченко. Незважаючи на наявність численних досліджень у цій сфері, значна мінливість оточуючого середовища актуалізує необхідність аналізу сучасного стану малого і середнього підприємництва та його проблематики.

МЕТА СТАТТІ

Вирішення завдання розвитку вітчизняного малого та середнього підприємництва потребує дослідження його сучасного стану та визначення пріоритетних напрямів державної підтримки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти. При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для визначення малих та середніх підприємств використовуються спеціальні критерії, які закріплені у відповідних нормативно-правових актах. У різних країнах такі критерії істотно різняться, що зумовлено, окрім суб'єктивних уявлень, відмінностями в інституційному середовищі, економічній культурі та моделях підприємництва, а також визначено

специфікою державної підтримки та регулювання підприємництва. Цей факт викликає нарікання з боку вчених, що досліджують дану проблему, з приводу значної ускладненості порівняння процесів розвитку малого і середнього підприємництва в різних країнах. З метою розв'язання такої проблемної ситуації проводяться численні спроби створення нових уніфікованих критеріїв.

Відповідно до Господарського кодексу України [1] встановлено такі критерії визначення розмірів підприємств (табл. 1): суб'єкти мікропідприємництва, суб'єкти малого підприємництва, суб'єкти великого підприємництва. До суб'єктів середнього підприємництва відносять усі інші суб'єкти господарювання.

Таблиця 1

Критерії визначення розмірів підприємств

Критерії	Суб'єктність	Середня кількість працівників за звітний період (календарний рік)	Річний дохід від діяльності, визначений за середньорічним курсом НБУ
Суб'єкти мікропідприємництва	фізичні та юридичні особи	не перевищує 10 осіб	не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро
Суб'єкти малого підприємництва	фізичні та юридичні особи	не перевищує 50 осіб	не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро
Суб'єкти середнього підприємництва	Інші суб'єкти господарювання		
Суб'єкти великого підприємництва	юридичні особи	перевищує 250 осіб	перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро

Відповідно до змін у законодавстві України (від 22.03.2012 року) класифікація малих і середніх підприємств стала повністю відповідати нормам ЄС (EU Recommendation 2003/361), що гармонізує порівняльний аналіз з країнами ЄС та спрощує розробку й впровадження програм розвитку в рамках державної політики щодо цього сектору.

Аналізуючи кількість підприємств в Україні в 2015 році варто зазначити, що переважно більшість складають малі підприємства – 95,5 %, середні – 4,4 %, на частку великих підприємств приходить лише 0,1 %. За видами економічної діяльності пріоритетною сферою діяльності суб'єктів МСП є торгівля та сфера послуг. За результатами 2015 р. малий і середній бізнес забезпечував 60,2 % загального обсягу реалізованої продукції (мікропідприємства – 6 %, малі підприємства – 18,2%, середні підприємства – 42 %) [2].

Підприємництво займає важливе місце у вирішенні проблем зайнятості: на середніх та малих підприємствах зосереджено переважну частку робочих місць – понад 71 відсотка (мікропідприємства – 11,7 %; малі підприємства – 26,8 %; середні підприємства – 44,2 %) [2].

Мале і середнє підприємництво (МСП) є надзвичайно важливим для забезпечення сталого економічного розвитку країни і виконує в економіці низку важливих функцій (табл. 2) [3].

Достатню увагу держави до розвитку підприємництва підтверджує значна кількість прийнятих законодавчих актів, що регулюють діяльність суб'єктів у цій сфері. Це зокрема Господарський кодекс України [1], Закони України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [4], «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Водночас, сучасний стан МСП свідчить про існування значної кількості проблемних питань у їх діяльності, вирішення яких потребує більш дієвої державної підтримки.

За останні 2 роки 40,5 % малих і середніх підприємств скоротили обсяги діяльності, що зумовлюється низкою об'єктивних обставин, а саме: загостренням військово-політичної ситуації в Україні, наявністю системних проблем банківського сектору, інфляції, стрімкою девальвацією національної грошової одиниці, падінням обсягів промислового виробництва, неефективністю державного менеджменту та високим рівнем корупції. Не дивлячись на те, що діяльність понад 70 % підприємств малого та середнього бізнесу за 2015 р. була прибутковою, сумарний чистий збиток склав: по середніх підприємствах - 102769,2 млн грн., по малих підприємствах – 118194 млн грн. [2].

Основні функції сектору малого і середнього підприємництва

Функція МСП	Деталізація функції МСП
Функція формування конкурентного середовища	створення істотної конкуренції монопольним утворенням
	усунення диспропорцій на окремих товарних ринках
Функція виробництва	швидкого насичення ринку товарами та послугами
	функціонування у сегментах b2b і b2c
	лідуюча позиція у виробництві окремих видів товарів (оригінальних та орієнтованих на індивідуальність споживача) та послуг (переважно побутові)
Інноваційна функція	наявність великої кількості інновацій за рахунок реалізації нових ідей та орієнтованість на виживання шляхом пошуку незайнятої ніші на ринку
	зумовленість об'єктивними структурними та функціональними змінами, що відбуваються в сучасній економіці
	посилення за умови створення сприятливих умов
	впровадження інноваційних, гнучких і витратоефективних виробництв
Конкурентна функція	функціонування МСП посилює конкуренцію на ринках товарів і послуг (внутрішньогалузеву)
	суттєвий вплив на інтенсивність міжгалузевої конкуренції
	активізація конкуренції на основі нецінових чинників (за рахунок інноваційності МСП)
Соціальна функція	підвищення рівня зайнятості населення
	розвиток трудових ресурсів
	створення додаткових робочих місць і скорочення безробіття
Регулююча функція	вплив на реалізацію конкурентної та соціальної функцій
	можливість впливу держави на інші сектори економіки та окремі економічні процеси через регулювання діяльності та розвитку МСП
Структурна функція	наявність щільних зв'язків з іншими секторами
	включеність до загальної системи народногосподарських зв'язків
Девелоперська функція	стимулювання економічного розвитку
	формування генезису підприємницького ресурсу, який у подальшому стає рушійною силою економіки

З метою виявлення та усунення бар'єрів на шляху розвитку МСП було проведено оцінювання ділового клімату в Україні. За результатами опитування керівників 1325 підприємств-юридичних осіб та 502 підприємств-фізичних осіб, проведених 10 фокус-груп та 83 глибоких інтерв'ю з представниками органів виконавчої влади, експертного середовища та бізнес-асоціацій станом на січень 2016 р. встановлено, що основними перешкодами для розширення діяльності МСП є такі [5]:

1) нестабільна політична ситуація – це найбільша перешкода для ведення бізнесу в Україні (51%). Малим та середнім підприємствам важко працювати і планувати свою діяльність в умовах, коли державна політика часто є складною і непередбачуваною, а вимоги до ведення бізнесу постійно змінюються;

2) несприятливі економічні умови - купівельна спроможність населення України зменшилась, а отже і знизився попит на товари і послуги малих та середніх підприємств. Несприятлива економічна кон'юнктура є другою за важливістю перешкодою для МСП й полягає у браку замовлень, недостатніх обсягах реалізації, низького попиту на продукцію. Важливість цієї проблеми практично однакова як для фізичних осіб-підприємців (36%), так й для підприємств-юридичних осіб (39%);

3) проблеми з оподаткуванням – одна з основних перешкод для ведення бізнесу в Україні, яка охоплює як власне розмір податкових платежів, так і

складність процедур, пов'язаних зі сплатою податків. Згідно з розрахунками, проведеними за результатами опитування, малі та середні підприємства платять в середньому близько 27% своїх доходів у вигляді податків і зборів. Інша частина проблеми криється в адмініструванні податків. В середньому, одне мале або середнє підприємство витрачає близько 15% свого часу на дотримання податкового законодавства.

Кожен третій опитаний (31%) скаржиться на високі ставки податків, а кожен четвертий (26%) – на складне податкове адміністрування. Слід зауважити, що для підприємств-юридичних осіб проблеми із податками є більш вагомими, ніж для фізичних осіб-підприємців. Так, якщо високі ставки податків вважають перешкодою 34% підприємств, які є юридичними особами, то серед фізичних осіб-підприємців цей фактор називає 22% опитаних.

Нестабільність і часті зміни законодавства та податкової звітності, складність законів, корупція і дискреція з боку податкових служб – все це призвело до того, що оподаткування стало проблемою для українського бізнесу. З цієї причини малий та середній бізнес очікує від уряду реформи податкових органів та процедур, пов'язаних із сплатою податків. Спрощення адміністрування податків – це найбільш очікуваний політичний крок: 77% респондентів опитування сказали, що уряд повинен спростити податкове адміністрування для підтримки МСП в Україні. Ці процедури повинні стати більш

зрозумілим і доступними. Крім того, 65% опитаних підприємств заявили, що податкові органи повинні бути реформовані таким чином, щоб стати орієнтованими на сервіс та реагувати на потреби бізнесу;

4) для 29% опитаних, перешкодою для розвитку бізнесу в 2015 році була інфляція (32% фізичних осіб-підприємців та 27% юридичних осіб), а 28% повідомили, що їхньому бізнесу не дозволяє зростати війна на Сході України (29% юридичних осіб та 26% фізичних осіб-підприємців);

5) висока вартість регулювання - опитування виявило, що одне підприємство в середньому витрачає близько 30 000 грн. для того, щоб пройти усі регуляторні процедури, що вимагаються державою. Це сума грошей, яку витратило б одне мале чи середнє підприємство у 2015 році, якби воно за цей рік було зареєстроване, отримало усі необхідні дозволи та ліцензії та пройшло усі необхідні перевірки. Також включає кількість часу, витраченого на виконання регуляторних вимог, який було переведено у грошовий вимір, орієнтуючись на середню зарплату у регіоні.

Отже, дерегуляція є одним із найважливіших заходів у економічній політиці: 71% опитаних підприємств назвали дерегуляцію – під якою у цьому випадку розуміється скорочення кількості документів та процедур, що вимагаються для ведення бізнесу, – політичним кроком, який допоможе МСП в Україні.

Одним з інструментів державної регуляторної політики, який спрямований на полегшення умов ведення підприємницької діяльності, є Тест малого підприємництва (М-Тест), розроблений та запроваджений в Україні на виконання вимог Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом та Порядку денного асоціації між Україною та ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію, а також відповідно до норм європейського законодавства щодо МСП, зокрема Акту малого бізнесу, що отримав власну назву Think Small First («Спочатку думай про малих»). Акт малого бізнесу в ЄС підкреслює політичну волю щодо визнання центральної ролі малих і середніх підприємств в економіці і визнає МСП як основу політики для ЄС та його держав-членів.

Основна причина запровадження М-Тесту пов'язана з тим, що в усіх розвинених країнах світу МСП визнається локомотивом та провідним чинником національних соціально-економічних систем. Наприклад, у ЄС за 2013 рік до сектору МСП відносилось 99 із кожних 100 бізнесів, він забезпечував роботою двох працівників з кожних трьох у секторі бізнесу й генерував 58 центів з кожного євро доданої вартості, а в абсолютних показниках сектор МСП у 27 державах-членах ЄС надавав роботу 88,8 млн людей та генерував 3,6 трлн євро доданої вартості. Подібні показники і в інших розвинених демократичних країнах світу, і сектор МСП в США також визнається одним з ключових факторів національної економічної безпеки.

Основною метою використання М-Тесту (як в ЄС, так і в Україні) є зменшення вартості державного регулювання для суб'єктів малого бізнесу. Задля

досягнення цієї мети в рамках М-Тесту для кожного державного регулювання здійснюється розрахунок витрат стандартного суб'єкта малого бізнесу, і на основі цих розрахунків розробляються зміни процедур регулювання, що має досягти зменшення витрат малого бізнесу. До основних етапів М-Тесту відносяться: консультації з представниками малого бізнесу щодо регулювання; кількісний розрахунок впливу регулювання на малий бізнес (за методом стандартних витрат); розробка корегуючих (пом'якшувальних) заходів у рамках регулювання [6]. Унікальна, як для регуляторних інструментів, здатність М-Тесту надавати вимірювану (числову) інформацію перетворює його на доказовий документ, що дозволяє обрати найкраще із запропонованих альтернативних рішень.

М-Тест є обов'язковим для використання розробниками регуляторних актів та добровільним для бізнес-асоціацій, неурядових аналітичних центрів та інших зацікавлених груп.

Реалізація регуляторних реформ сприяла формуванню сприятливого середовища для відкриття та функціонування малих та середніх підприємств в Україні. Зокрема, про відносну успішність державних заходів щодо підтримки вітчизняного підприємництва свідчать результати рейтингу легкості ведення бізнесу Світового банку "Doing Business-2017", який надає об'єктивну оцінку бізнес-клімату в країнах світу з точки зору простоти низки найважливіших для МСП адміністративних процедур. В рейтингу "Doing Business-2017" Україна піднялась на 1 позицію, посівши 80 місце із 190 країн [7].

За індикатором «Початок підприємницької діяльності» Україна у 2016 р. посідає 20 місце з загальною кількістю процедур, які слід пройти для реєстрації малого підприємства (4), та загальним часом (5 календарних днів) й вартістю (0,5 % від доходу на душу населення). Ці показники навіть менші, ніж середні по регіону Європи та Центральної Азії [7]. Повна реєстрація бізнесу без посередника у 2015 році тривала в середньому 10,5 днів (при цьому, у 53,5% випадків (пере)реєстрація підприємства зайняла не більше 3 днів). Результати опитувань свідчать, що загальні витрати часу зменшувалися з кожним роком: якщо в 2013 році процес реєстрації (перереєстрації) займав в середньому 19,7 дня, то у 2014 році середні витрати становили вже 16,6 дня [5].

Отже, необхідними є подальше реформування у сфері дерегуляції бізнес-середовища та мотивації підприємництва до розвитку, зокрема шляхом спрощення надання адміністративних послуг та умов ведення бізнесу, бюджетної децентралізації, звуження прямого адміністративного державного контролю за діяльністю суб'єктів господарювання, мінімізації контактів бізнесу з чиновниками для зниження корупційних ризиків.

За результатами шостого Глобального дослідження Amway про підприємництво (AGER 2015) [8], значна частка (67%) опитаних представників сектору МСП бажають, щоб уряд розробив комплексний онлайн-ресурс, який буде містити інформацію про закони та нормативні акти щодо ведення бізнесу. Крім того, 56% учасників

опитування сказали, що уряд повинен перевести адміністративні послуги в електронний формат. Взяті разом, очікування від уряду, які підприємства висловили в опитуванні [8], складаються у загальну вимогу створити більш сприятливе середовище для ведення бізнесу в Україні. МСП не хочуть, щоб держава надавала пряму підтримку окремим суб'єктам господарювання – вони чекають кращих умов для всіх. Саме це буде потрібно українському бізнесу протягом наступних місяців та років для того, щоб подолати економічну кризу. МСП здебільшого не вважає, що відновлення економіки відбудеться негайно: тільки 29% опитаних підприємств висловили очікування, що діловий клімат в країні покращиться в першій половині 2017 року, і тільки 35% припускали, що ситуація з їхнім бізнесом покращиться протягом цього часу. Але оцінюючи можливий розвиток ситуації через кілька років, українські підприємці були більш оптимістичними. 53% з них заявили, що сподіваються розширити свою ділову активність протягом наступних двох років.

Отже, головною метою державної підтримки розвитку МСП є створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, його адаптація до роботи в умовах нових стандартів та конкуренції відповідно до вимог Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, підвищення економічних показників регіону, забезпечення зайнятості населення, спрямування дій місцевих органів влади, суб'єктів малого і середнього бізнесу, громадських організацій підприємців, їх об'єднань на розв'язання актуальних проблем у сфері підприємництва, а також формування в суспільстві поважливого і доброзичливого ставлення до підприємців, роботодавців.

ВИСНОВОК

Попри несприятливість умов, в яких відбувається економічна діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання, спостерігається тенденція до певного поживлення ділової активності в секторі МСП в короткотерміновій перспективі, яка має високі шанси набути сталості протягом наступних років.

До найбільш очікуваних МСП ініціатив з боку держави для покращення бізнес середовища слід віднести такі:

зниження адміністративного тиску на бізнес, стабільне податкове законодавство, а також спрощення державного контролю за бізнесом і трансформація органів контролю;

сприяння створенню механізмів залучення коштів для фінансової підтримки суб'єктів МСП та стимулювання його розвитку, збільшення обсягів

надання державної фінансової підтримки суб'єктам МСП;

створення інституцій для підтримки підприємництва, які забезпечуватимуть інфраструктуру для реалізації підприємницького потенціалу;

забезпечення інформаційної підтримки суб'єктів МСП за рахунок створення єдиного інформаційного порталу та запровадження системи консультаційних послуг для підприємців;

формування правильної системи цінностей, аби підприємництво виконувало не тільки економічну, а й інші свої функції – соціальну, творчу, інноваційну.

Значну увагу також слід приділити міжнародному аспекту розвитку МСП. Рівень його розвитку має сприяти створенню позитивного іміджу країни, забезпеченню ефективної ринкової економіки. Створення сприятливого підприємницького клімату є запорукою консолідації зусиль щодо удосконалення рівня відносин і співпраці з донорськими організаціями та участі у міжнародних проектах.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV [електронний ресурс] - режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

2. Державна служба статистики України [електронний ресурс] - режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Орлова В.О. Сутність і функції малого бізнесу в сучасній економіці [електронний ресурс] - режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vdnuet/econ/2011_3/Orlova.pdf

4. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» № 4618-VI від 22.03.2012 [електронний ресурс] - режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>

5. Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2015 рік Аналітичний звіт [електронний ресурс] - режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/USAID%20LEV/LEV_ABCA_report_Cost_of_doing_business.pdf

6. Ляпин Д.В. Тест малого підприємництва. Посібник з використання [електронний ресурс] - режим доступу: <http://brdo.com.ua/m-test/>

7. The World Bank Group [електронний ресурс] - режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/rankings>

8. «Forbes Україна» про AGER 2015 [електронний ресурс] - режим доступу: <http://news-ua.amway.ua/журнал-forbes-україна>